

satis est determinata significatio horum terminorum, nempe *clarae*, et *distinctae* perceptionis. Unde consequitur criterium hoc reiiciendum esse.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Necessitas assensus, quam mens experitur, 1° est aliquid subiectivum; ideoque caret caractere aliquo supremi motivi; 2° est effectus evidentiae; ideoque potest reddi eiusdem ratio superior; ergo non est ratio ultima assensus. Ergo haec necessitas nequit haberi ut supremum motivum certitudinis.

THESIS XXIII^a

I Nullus error est per se intellectui physice necessarius; II ideoque eiusdem existentiae in mente determinatio ab affectione aliqua plus minus libera generatim est repetenda: III per accidens tamen, si facultas reflectendi sit impedita, potest intellectus elicere iudicia spontanea, quae falsa quidem in se sint; sed pro eo statu mentis sint errores materiales, non formales.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Error est iudicium falsum, sive diversum a re. Error est *formalis*, cum firmo assensu iudicium fertur de re, ut in se est, et tamen est diversum ab ea: *materialis* est error, cum vel assensus est directus, h. e. circa rem ipsam, sed opinativus, et res quidem est probabilis, sed tamen falsa: vel cum, propter vitium quoddam naturae, mens ferre nequit iudicium de re nisi prout certo modo apparet, et ipsa iudicat quidem de re prout apparet, sed apparentia non est conformis rei. In demonstratione thesis exempla rem declarabunt.

Physice necessarium dicimus, quod nullo modo naturaliter vitari potest. *Per se necessarium* intellectui dicimus, quod ipsi necessarium est ratione habita suae naturae expeditae ad omnem suam operationem.

Iam vero nullus est error *physice*, et *per se necessarius* intellectui. Nam id repugnat naturae facultatis, quae facta est ad cognoscendas res; et si aliquis error necessarius esse posset hoc modo, oporteret de omnibus iudiciis dubitare an

vera sint, et sic scepticismus induceretur. Neque fieri potest ut in aliqua hypothesis evadat error physice, et per se necessarius: nam quaecumque tandem fiat hypothesis, si natura tantum intellectus spectetur, eaque sit ad suam operationem non impedita, ipse per se non patitur necessitatem assentiendi, nisi ab evidentia: haec est enim unicum supremum motivum certitudinis assensus: quod autem evidens est, nequit esse falsum. Quaecumque ergo fiat hypothesis, vel res est evidens, et mens non errabit; vel non est evidens, et assensus non est per se necessarius: ergo.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Dispositio ad erroneum iudicium ponendum *remota* est defectibilitas, seu limitatio mentis, ut per se patet. *Proxima* ex parte intellectus est confusio idearum: quod quidem clare declarandum est, ne nova confusio suboriatur. Scilicet ante iudicium praevertit apprehensio quaedam comparativa. In hac videtur identitas alicuius rei cum alia, vel diversitas ab alia: puta identitas virtutis cum bono, et diversitas Dei a finito. In apprehensione comparativa quae iudicium praecedat, semper videtur aliqua identitas rei cum alia, vel diversitas ab alia; at identidem est tantum identitas, aut diversitas rei prout apparet; quae quidem apparentia ex eo oritur, quod res non clare percepta exhibet similitudinem cum alia, quam non exhiberet, si clare perciperetur. Et si quidem affirmaretur istud ipsum quod apprehenditur, nempe rem ita cogitanti apparere, nullus foret error. At adhuc videndum esset utrum res prout reapse est, ita se habeat, ut de ipsa re iudicium ferretur. Verum contingit subinde ut ipsi rei eius apparentia substituatur, et affirmetur non quod est, sed quod cogitanti tantum apparet propter eam idearum confusionem.

Hanc esse ex parte intellectus dispositionem proximam ad errorem patet. Nam, cum actum iudicii aliqua apprehensio comparativa praecedere debeat, vel apprehenditur id quod vere est, vel id quod apparet, vel nihil. Si nihil, nullum esse potest iudicium: si id quod vere est, iudicium, quod vi eius apprehensionis ponitur, est verum: restat ergo ut apprehendatur non id quod res est, sed id quod apparet:

apparere autem nequit res alia ab ea quae est, nisi eo quod non clare percepta referatur ad conceptum alterius rei; quo redit confusio idearum.

Ex parte autem voluntatis dispositio proxima est vel complacentia rei, quae iudicio illo erroneo enunciat, vel amor assensus, sive desiderium quod experitur homo se determinandi ad unam partem, sive impatientia suspensionis assensus, aut aliquid simile.

Causa autem determinans, sive movens intellectum ad assensum erroneum, est affectio aliqua plus minus libera, quae semper redit ad quoddam voluntatis imperium. Etenim cum intellectus obiective non determinatur, nequit determinari nisi subiective; subiective autem nequit determinari a seipso; quia non est facultas libera: restat ergo ut determinetur a voluntate. Sane ceterae dispositiones praecedentes ex parte intellectus non sufficiunt; quaecumque enim sit confusio idearum, nunquam res ipsa, de qua iudicium mens fert, ipsi est evidens: cum ergo de ipsa re iudicium feratur, debet ad hoc iudicium ab aliquo alio quam a re, quae non est evidens, determinari. Hinc Thomas II°, II° q. I, a. 4: « Assentit intellectus alicui dupliciter, uno modo quia movetur ab obiecto ipso, quod est vel per seipsum cognitum, sicut patet in principiis primis, quorum est intellectus; vel per aliud cognitum, sicut patet in conclusionibus, quarum est scientia. Alio modo intellectus assentit alicui non quia sufficienter moveatur ab obiecto proprio; sed per quandam electionem voluntariam declinans in unam partem magis quam in aliam. » Et re quidem vera, si dicas intellectum obiective determinari posse ad assensum a falso, funditus labefactas omnem certitudinem, et universalem scepticismum inducis. Si enim hoc aliquando fieri potest, ergo certum non est, verum esse quod est evidens eo quod tale est; potest enim et falsum esse evidens, si obiective determinare potest ad assensum intellectum; nam obiective determinans videri ab intellectu debet; ergo dubitare licet de primis principiis, de existentia nostra, Dei etc.

Aiunt: cum quis numerorum summam colligit, et erro-

rem admittit, licet omnem adhibuerit diligentiam, qui quidem error ipsi nocet; ridiculum est dicere ipsum voluntarie errasse. Huiusmodi tamen argumentum leve satis est. Etenim in huiusmodi et similibus eventibus iudicium, quod intellectus ponit, non est nisi iudicium de probabilitate rei, quae maior est, si maior sit diligentia adhibita, quae probabilitas, quoniam sufficit nobis in praxi, certitudo (moralis tamen Th. IX, I p.) dici solet. Porro in hoc iudicio nullus est error formalis: est error tamen materialis. Quod si qui numerorum rationes subducit, affirmaret certe eam esse summam quam ipse colligit, is profecto absque sufficiente motivo affirmaret; nam nec rem vidit, et scit se errare posse in huiusmodi operationibus, ideoque affirmaret, quia vellet affirmare. Cf. Suarez Metaph. D. IX, Sect. 2. doctrinam nostram absque ulla ambage profitentem.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Haec certa sunt cum mens in suo statu normali reperitur, pollens scilicet est omnibus suis viribus. Contingit tamen non raro veluti in somniantibus, et amentibus, ut erroneum sit iudicium, nec tamen voluntarium censi possit. Ut id explicetur, advertendum est, quod cum vis reflexiva intellectus est expedita, ipse discernere potest inter obiecta, et apprehensionem eorum, et phantasticam repraesentationem, tum quia singula attingit, illud directe, has reflexe; tum quia speciatim phantasticam repraesentationem discernit a repraesentationibus sensibilibus, quae immediate ab obiectis haec et nunc determinantur, unde et obiectum ab illis discernitur. Quare cum in hoc statu intellectus iudicat de re sive obiecto, iudicium eius respicit ipsam rem, prout est aliud ab apprehensione, vel repraesentatione phantastica, ideoque ut est in se; et illud de eo mens affirmat, quod censet in eo videre: quod cum ita non sit, habetur iudicium diversum a re secundum eum modum, quo ipsa est obiectum intellectus; ideoque de re ut in se est: et idcirco hoc iudicium est error formalis.

Cum vero vis reflectendi est impedita, ut contingit in amentibus, et somniantibus, tunc mens detenta aliquo determinato phantasmate, vel aliqua serie determinata phan-

tasmatum, nequit illam comparare, cum aliis repraesentationibus, ita ut obiectum a repraesentatione phantastica discernat. Idecirco tunc mens non percipit rem ut est in se, sed solum quod phantastice, aut in certa idearum serie apparet. Tum vero propter naturalem ordinem mentis ad iudicandum de rebus, ut in se sunt, cum sola interior repraesentatio adest, et exclusa est reflexio discernens, quod ea sit tantum repraesentatio, illa repraesentatio eidem obiecto substituitur; et de ea iudicatur ac si esset res ipsa. Hoc autem iudicium nequit per se dici necessarium intellectui; quia facultas intelligendi expedita illud naturaliter vitare potest: licet per accidens sit in his adiunctis necessarium. Rectius autem dicitur iudicium spontaneum; quia ex illa naturali habitudine sponte sequitur. Sane hoc iudicium spontaneum differt a necessario, nam necessarium quavis reflexione adhibita retractari nequit; spontaneum vero potest. Quare pro huiusmodi iudicio ponendo non requiritur voluntatis imperium. Neque tamen error est *formalis*, sed solum *materialis*. Error est, quia reapse iudicium discordat a re in se spectata: non est formalis; quia in eo statu mens non potest percipere rem, neque de ea iudicare ut obiective se habet, sed solum ut apparet phantastice; et idecirco in eo statu iudicium mentis huic aequivalet: id mihi phantastice apparet; quod verissimum est.

Dices: nonne etiam cum mens expedita errat, error procedit ex defectu reflexionis?

Dist. ex defectu reflexionis completae, vel alicuius determinatae reflexionis, *conc.* ex defectu reflexionis, qua rem discernat a phantastica repraesentatione, *neg.*

SATIS FIT DIFFICULTATIBUS CONTRA THESES HUIUS CAPITIS.

Obiiciunt 1° Cum nobis non constat ceteros homines nobis consentire, et maxime cum constat eos dissentire, tunc saltem dubitamus; cum e contrario constat consentire, tunc vero solum certi sumus; ergo motivum unicum certitudinis est auctoritas.

Dist. Antecedens quoad singulas partes: cum nobis non constat ceteros homines consentire, tunc saltem dubitamus in rebus nobis evidentibus, *neg.* in rebus non evidentibus nobis, *subd.* dubitamus propter defectum evidentiae sive credibilitatis, *conc.* propter defectum auctoritatis, ut unici motivi, *neg.*

Quoad 2^m part. Cum constat dissentire homines, tunc dubitamus, distinguo duplicem hypothesim, nempe sive in rebus non evidentibus nobis, sive in rebus evidentibus nobis. Pro hypothesi prima: dubitamus hac potissimum ratione, quia alii a nobis dissentiunt, *neg.* eo quod ipse dissensus aliorum arguit obiectivam evidentiam rei forte deesse, atque adeo dubitamus num adsit rei evidentia, *conc.* Pro secunda hypothesi negatur in primis suppositum, quod ceteri dissentiant; dato autem etiam quod plures dissentiant, *dist.* tunc dubitamus de rei veritate, quae evidenter se nobis manifestat, *neg.* dubitamus de evidentiae existentia, hoc est oboritur suspicio an non evidens sit veritas, *subd.* propter defectum evidentiae praesentis, *neg.* ex quadam reflexione possibilitatis erroris, *subd.* quam suspicionem depellimus per auctoritatem, *neg.* per ipsam evidentiam accuratius inspectam, *conc.*

Quoad 3^m part. Cum constat alios consentire, tunc solum certi sumus, hoc est tunc incipit in nobis certitudo, *neg.* augetur certitudo, *subd.* propter additum motivum proximum novum quale est auctoritas, *conc.* propter additum aliquod motivum ultimum, *neg.*

Atqui consensus hominum est unicum motivum certitudinis. Probatur: natura docet 1° pueros non aliud sequi criterium quam auctoritatem; 2° adultos, cum dissentiunt, eligere arbitros; 3° amentes ex eo tandem dignosci quod a communi sensu exorbitent. Atqui id perinde est ac unicum motivum certitudinis esse auctoritatem; ergo.

Dist. 1^m part. *M.* Natura docet..... in omnibus, *neg.* in pluribus, *subd.* tanquam medium seu fontem cognitionis, *conc.* tanquam motivum ultimum certitudinis, *neg.*

Dist. 2^m part. *M.* in rebus dubiis, *conc.* in evidentibus,

subd. ac si evidentia minime sufficeret illi qui veritatem evidentem percipit, *neg.* ut qui eam non percipit, doceatur, *conc.*

Dist. 3^m part. *M.* Ex hoc tantum dignoscimus amentes, *neg.* neque enim idealistas et atheos censemus amentes, nisi improprie: dignoscimus ex certa quadam constanti inordinatione idearum, et defectu reflexionis, *conc.*

Atque ita quoad omnes tres partes contradistincta, vel negata minore, negatur consequens, et consequentia.

Obiiciunt 2° Illud est supremum criterium, quod maximam parit certitudinem: atqui revelatio divina maximam parit certitudinem; ergo.

Dist. *M.* Illud est supremum criterium quod maximam parit certitudinem h. e. quod est ultima, et universalis ratio certitudinis, eaque naturae intellectus proportionata, *conc.* hoc est quod est medium quarundam maxime certarum veritatum, *subd.* illud est nobilissimus fons veritatis, *conc.* est supremum motivum certitudinis, *neg.*

Contrad. m. Divina revelatio maximam parit certitudinem h. e. est ultima, et universalis ratio certitudinis, *neg.* parit notitias nobis maxime certas, *subd.* praecisione facta ab evidentia credibilitatis, *neg.* ea intercedente, *conc.*

Obiiciunt 3° Absurdum est cuiuscumque individui rationem esse iudicem infallibilem veritatis: atqui per hoc criterium constituitur cuiuscumque privati hominis ratio iudex infallibilis veritatis; ergo.

Dist. *M.* Absurdum est rationem cuiusque esse iudicem infallibilem in rebus non evidentibus, *conc.* in rebus evidentibus, *subd.* iudicem constituentem veritatem, *conc.* iudicem cognoscentem veritatem, *neg.* Atque ita contradistincta minore, negatur consequens, et consequentia.

Atqui per hoc criterium ratio est iudex constituens veritatem, sive norma veritatis; ergo. Probatur.

Hoc criterium huc tandem redit: res ita est, quia mihi videtur, atqui hoc idem est ac rationem esse normam veritatis; ergo.

Dist. *M.* Hoc criterium huc redit: rem ita affirmo esse

quia sic mihi ea se manifestat, *conc.* res ita est quia sic mihi videtur, *subd.* hoc est, quia sic est in se intelligibilis, et sic ea mihi se manifestat, *conc.* hoc est quia sic mihi placet, vel sic quomodocumque eam apprehendo, *neg.* Et contradistincta minore, negatur consequens, et consequentia.

Atqui si res vera dicitur, quia ea se manifestat, veritas rei ab evidentia penderet: atqui id absurdum est; ergo.

Dist. *M.* Penderet ab evidentia certitudo veritatis, *conc.* ipsa veritas, *subd.* penderet ab evidentia in actu secundo, *neg.* ab evidentia in actu primo, *subd.* h. e. esset cum ipsa necessario connexa, *conc.* esset dependens, *neg.*

Obiiciunt 4° Etiam ii qui errant, putant se habere evidentiam; ergo evidentia cum errore componi potest.

Dist. Antecedens: putant immerito, *conc.* merito putant, *subd.* circa id quod affirmant, *neg.* circa aliquid aliud ipsi affine, *transm.*

Atqui si ita est, evidentia non est amplius supremum motivum. Etenim habetur tunc evidentia vera, et evidentia apparens: atqui requiritur ulterius motivum, quo vera ab apparente dignoscatur; ergo ea non est amplius ultimum motivum.

Dist. *M.* Hoc est aliquando homines dicunt esse evidens quod non est, *conc.* reapse existit evidentia aliqua vera, et aliqua apparens, *neg.*

Dist. *m.* Si essent duae evidentiae, *transm.* si non sit realiter nisi evidentia vera, *subd.* requiritur criterium, quod non est nisi ipsa evidentia accuratius inspecta, *conc.* quod est aliud ab ipsa evidentia, *neg.* Et sane quod de evidentia dicis, de illo altero quoque criterio dicendum esset; et idcirco consequens foret abeundum esse in infinitum. Si ergo in aliquo sistendum est, sistatur in evidentia, quae omnes characteres habet ultimi motivi.

Obiiciunt 5° Supremum motivum certitudinis est id quod ultimo movet intellectum ad assensum, atqui huiusmodi est necessitas, quam mens experitur; ergo.

Dist. *M.* Est id quod ultimo movet, hoc est quod est ultimum in serie factorum, *neg.* quod est ultimum in ra-

tione causae, sive quod est ultima ratio, quae afferri possit assensus, *conc.*

Contrad. m. Necessitas subiectiva est ultima in ratione causae, *neg.* in serie factorum ante assensum, *conc.*

Atqui est ultimo in ratione causae.

Probatur. Si quaeratur ratio, cur teneam ex gr. principia, respondeo: quia ita sum comparatus a natura, ut necessitatem experiri assentiendi illis; ergo ultima ratio est haec naturalis necessitas.

Respondeo. 1° Ea responsione illud idem dici quod nos docemus, sed dici in obliquo. Cum enim hae duae res, necessitas obiective manifesta, et necessitas subiectiva relativae sint, et una alteram inferat, potest una per alteram significari. Sane 2° distingo sensum respensionis: quia ita sum comparatus a natura, hoc est quia natura me impellit ad assensum praecisione facta ab evidentia, *neg.* quia ita sum comparatus a natura, ut assentiar necessario rei evidenti, *subd.* ideoque ratio ultima cur res habeatur vera dicitur esse necessitas subiectiva, *neg.* dicitur esse evidentia, *conc.*

Necessitas scilicet assensus est conditio ultima subiectiva assensus certi; non vero est motivum seu causa ultima eiusdem.

Obiiciunt 6° Si omnis error est voluntarius, erit quoque peccatum: atqui absonum est dicere peccare omnes qui errant; ergo.

Dist. M. Si qui error dicitur, sit reapse iudicium de probabilitate rei, *neg.* quod sit error formalis; si sit iudicium firmum de veritate rei ceteroquin falsae, *subd.* erit defectus, *conc.* erit peccatum, *subd.* si sit difficillime evitabile, *neg.* si sit facile evitabile, *conc.*

Contrad. m. Absurdum est esse peccatum iudicium certum de probabilitate rei, *conc.* iudicium firmum de veritate rei ceteroquin falsae, *subd.* quod tamen est adeo frequens, *neg.* quod sabinde contingit, *subd.* absurdum est esse peccatum, cum est difficillime evitabile, *transm.* cum est

facile evitabile, *neg.* est enim actus plus minus liber contra ordinem rationis.

Obiici tandem potest. In assensu fidei supernaturalis 1° non habetur evidentia, licet habeatur maxima certitudo: 2° nequit evidentia esse motivum supremum, quia hoc est auctoritas Dei revelantis. Ergo evidentia 1° non est supremum motivum omnis certitudinis: 2° neque est supremum motivum certitudinis naturalis; nam gratia se accomodat naturae; quare si in ordine gratiae evidentia non est supremum motivum fidei, neque erit pro fide naturali saltem.

Respondeo ad 1^m, *disting.* Non habetur in assensu fidei supernaturalis, evidentia rei revelatae, *conc.* non habetur evidentia nexus inter auctoritatem Dei, et veritatem rei revelatae, *neg.* Id porro commune est omnibus actibus fidei, ut evidens sit iste nexus auctoritatis cum veritate rei quam testis testatur: in fide vero divina est maxime evidens, quia maxima apparet impossibilitas oppositi.

Ad 2^m, *disting.* Auctoritas Dei est ultima, imo unica ratio specifica assensus, ratio scilicet huius assensus, prout est assensus fidei, *conc.* est ultima ratio simpliciter, *neg.* Haec enim ratio est illa quae ratio est cur iudices prudens esse credere, et cur velis credere: porro haec est evidentia nexus inter auctoritatem Dei, et veritatem rei revelatae. Id autem postulatur ab ipsa natura intellectus, « qui non crederet, nisi videret esse credendum. » (S. Thom. II°, II° q. 1. a. 4. ad 2^m.)

Quapropter adverte quod in assensu fidei supernaturalis, principium quod credit non est alia natura ab ea quae naturaliter credit, sed est eadem natura, at elevata; quae quidem elevatur secundum omnes conditiones suae operationis. Quo fit ut motivum supremum certitudinis locum habeat in utroque ordine, naturali scilicet, et supernaturali, sicut habet locum cognitio: et ita verum est quod ait obiectio, gratiam nimirum se accomodare naturae.

Iis autem statutis negatur utrumque consequens, et consequentia argumenti.